

References

- 1.Licata, F., Maruca, R., Citrino, E. 2023. Building a healthy lifestyle: the role of emotional intelligence among Italian university students. *Scientific Reports*, 13, pp. 1768.
- 2.Sánchez-López, M. T., Fernández-Berrocal, P., Gómez-Leal, R. and Megías-Robles, A. 2022. Evidence on the relationship between emotional intelligence and risk behavior: A systematic and meta-analytic review. *Front. Psychol*, 13, pp. 8100.
- 3.Xiao, H., Double, K. S., Walker, S. A., Kunst, H. & MacCann, C. 2022. Emotionally intelligent people use more high-engagement and less low-engagement processes to regulate others' emotions. *Intelligent*, 10, pp. 76.

УДК 159.91:159.923.2:373.2.011.3-053.4(045)

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Іванова В. В.

PSYCHOPHYSIOLOGICAL FEATURES AS A VALUE BASIS OF THE PRESCHOOLER'S PERSONALITY

Ivanova Victoria

У статті проведено аналіз наукових досліджень у галузі психології та психофізіології з метою виявити цінності дітей дошкільного віку.

Виділено такі вікові цінності: казково-міфічне світосприйняття; підвищена рухова активність; особлива сприйнятливості і вразливість дитини; дитяча безпосередність, наївність, особлива довірливість; емоційність дітей і відкритість світу.

Встановлено, що психофізіологічні особливості є тією ціннісною основою особистості дитини дошкільного віку, яка дає змогу говорити про те, що дошкільне дитинство відноситься не стільки до адаптивного типу життєдіяльності, скільки до вирішального періоду становлення фундаментальних, провідних утворень особистості, має сензитивність до формування базових основ особистості, досягнення оптимального рівня їхнього розвитку.

Ключові слова: дитинство, цінності, особистість, діти дошкільного віку.

The author of the article has analyzed scientific research in the field of psychology and psychophysiology in order to identify the values of preschool children. By the values of preschool age, we mean the personal manifestations determined by the age stage of ontogenesis, embodied in the specifics of self-awareness, actions, deeds of children, assessments of the surrounding reality, characteristic external behavioral patterns that serve as generalized signs of childhood, factors that influence the process of upbringing, education and, accordingly, the success of the development of a child-preschooler in general.

We have identified the following age-specific values: fairy-tale and mythical worldview; increased motor activity; special receptivity and vulnerability of the child; children's spontaneity, naivety, and special trust; children's emotionality and openness to the world.

It has been established that psychophysiological characteristics are the value basis of the personality of a preschooler, which makes it possible to say that preschool childhood refers not so much to an adaptive type of life, but to a decisive period of formation of fundamental, leading personality formations, has sensitivity to the formation of the basic foundations of personality,

achieving the optimal level of their development.

Key words: *childhood, values, personality, children of preschool age.*

Значимість і цінність будь-якого закладу дошкільної освіти має визначатися не стільки логікою освоєння програмового змісту, скільки тим, яке місце в ньому відводиться особистості дошкільника як сукупному предмету освітньої діяльності, наскільки усвідомлюється і враховується сама природа дитинства, його неповторна своєрідність. Дитина має сприйматися як цілісна духовно-тілесна істота, яка має право пізнавати, відчувати, діяти з урахуванням своїх цінностей і смислів, а значущість дошкільного виховання й освіти розкриватися через розвиток усіх її особистісних структур. Таке сприйняття їхньої значущості дає змогу подолати суто інструментальний, прагматичний підхід до освіти дітей та побачити сенс педагогічної роботи закладів дошкільної освіти у розвитку всіх особистісних сфер дітей – мотиваційно-потребової, пізнавальної, емоційної та ін., становленні індивідуальності дитини, різнобічній підтримці й утвердженні її як суб'єкта освітньо-виховного процесу.

Незважаючи на те, що сьогодні не треба доводити, що дитина-дошкільник володіє своєю віковою специфікою, яку необхідно враховувати в освітньо-виховному процесі, сама науково-практична розробленість цього питання потребує явної конкретизації та систематизації.

Здійснений науковий пошук доводить, що питання дитинства цікавили науковців різних напрямів досліджень:

– *філософський* – розкриття суті дитинства й дитячості у філософсько-антропологічному контексті (Н. Гавриш, О. Лінник, Є. Смотрицький, Л. Українець);

– *психологічний* – вікові особливості психічного розвитку дітей (Т. Дуткевич, О. Кононко, А. Кузнецова, С. Максименко, В. Соловієнко, О. Столяренко), адаптація дитини до колективу закладу дошкільної освіти (О. Боделан, О. Міщик), психічні особливості дітей у сучасній полікультурній освіті (М. Махній, Е. Райпулис, В. Роменкова);

– *соціологічний* – проблеми соціалізації та дитячої субкультури (Л. Варяниця, Н. Гавриш, І. Голубєва, О. Караман, І. Рогальська, В. Сіткар), особливості взаємин дітей і дорослих у сім'ї (Г. Святненко, Л. Волинець, О. Лещенко, Є. Луценко, Т. Кравченко), негативний вплив інформаційного світу на дитину (В. Бондаровська, І. Загарницька, О. Комякова, О. Петрунко, В. Фольваркова-Плахтій).

На наш погляд, даними психології, психофізіології, соціології тут не обійтися. Практичне розв'язання цієї проблеми вбачається в зосередженні уваги на самих вікових цінностях дітей і на їхній основі можливість розкриття процесуальної сторони дошкільної освіти, її результату.

Мета статті – на основі аналізу досліджень в області психології та психофізіології виявити базові цінності дітей дошкільного віку.

Представлений психолого-педагогічний аналіз дав змогу побачити проблематику в царині вивчення феномена дитинства та, своєю чергою, виокремити дві основні лінії в його вивченні: 1 – осмислення вікових періодів дитинства, їхніх особливостей, значущості в розвитку дитини, її особистісному становленні; 2 – дослідження дитинства як цілісності, покоління, яке зростає, і його ролі в соціальному прогресі суспільства.

Вивчення даних питань дасть змогу:

– по-перше, подолати розрив між внутрішнім планом психіки дітей і тим, що дається як зміст методів, засобів освіти;

– по-друге, визначити нові відповідні форми спів-діяльності, спів-творчості, спів-узгодження, що слугують джерелом спільних переживань, збереження індивідуальності кожного суб'єкта культури;

– по-третє, вибудувати освітній процес з урахуванням двох типів дитячої активності: власної активності дитини, повністю визначуваної нею самою, її внутрішнім станом, і активності дитини, стимульованої дорослим.

Для того, щоб процес виховання, освіти дошкільнят узгоджувався «з казковою мудрістю дитинства» (Г. Гессе), з усім тим, що становить його цінності, насамперед, необхідно розкрити сам зміст поняття «вікові цінності

дітей» та їхню педагогічну значущість.

Під цінностями дошкільного віку ми розуміємо особистісні прояви зумовлені віковою стадією онтогенезу, втілені в специфіці самосвідомості, дій, вчинків дітей, оцінок навколишньої дійсності, характерних зовнішніх поведінкових зразках, які слугують узагальненими ознаками дитинства, факторами, що впливають на процес виховання, освіти та, відповідно, успішність розвитку дитини-дошкільника загалом. Змістовне підґрунтя поняття «цінності дошкільного віку» становлять психофізіологічні особливості дітей, що знаходять практичне відображення та свій життєвий сенс в організації та здійсненні освітньо-виховного процесу, проєктивній практичній діяльності зі створення моделей розвивальної дошкільної освіти, а також різноманітних проявах дитячої субкультури.

Психофізіологічні особливості дітей раннього віку докладно розглядалися в працях Н. Аксаріної, Н. Щелованова, О. Кононко, Р. Павелківа та ін. До них належить інтенсивний темп фізичного розвитку, наслідуваність, сенсомоторна потреба, підвищена емоційність, сугестивність; вразливість організму дитини, недостатня морфологічна і функціональна зрілість органів і систем; недостатня рухливість нервових процесів.

Психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку знаходять змістовне розкриття в роботах Л. Виготського, О. Запорожця, Т. Піроженко, Д. Ельконіна, Т. Дуткевич, О. Фараон, О. Кононко, С. Кулачківської ін. До них належить: осягнення й осмислення навколишнього через образне мислення та уяву (Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.), підвищена рухова активність (Е. Вільчковський, К. Левшунова та ін.), взаємозв'язок емоційної та сенсорної сфер, що знаходить відображення в емоційному тоні відчуттів (О. Запорожець), домінування емоцій у пізнанні світу, сприйнятті оточуючих людей (О. Кононко, І. Мельничук ін.), недостатній розвиток довільності всіх психічних процесів, самоконтролю (С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник та ін.), переважання емоційної регуляції діяльності над довільною (О. Запорожець).

Кожна психофізична особливість дітей слугує підставою для позначення

самих вікових цінностей дітей. Виділимо цінності, які найяскравіше простежуються в дітей дошкільного віку. Так, осягнення й осмислення довкілля через образне мислення та уяву є підставою для виокремлення такої вікової цінності як казково-міфічне світосприйняття. В. Сухомлинський писав: «Серце завмирає в дитини, коли вона слухає або вимовляє слова казки, які створюють фантастичну картину, яку дитина не відокремлює від реальності» [8].

Підвищена рухова активність одночасно виступає і віковою цінністю дітей. Дитина не може довго перебувати в статичному положенні, її організм влаштований так, що «відчуває постійну потребу в рухах». У низці досліджень виявлено, що рух є основною функцією дитини в дошкільний період [1; 2] Психолог К. Левшунова рухову активність розглядає «як міру рухливості, що проявляється в активності дитини у різних специфічно дитячих видах діяльності (гра, спілкування, пізнавальна образотворча та інша діяльність), яка забезпечує розвиток емоційних, соціальних, когнітивних досягнень та цілісність психічного розвитку дошкільника» [5].

Взаємозв'язок емоційної та сенсорної сфер дає змогу позначити таку цінність дошкільного віку, як особлива сприйнятливість і вразливість дитини. В. Сухомлинський писав: «Дитинство неможливе без наївності, безпосередності та вразливості наших дітей, так само як неможливе без гри, без казки» [8, с. 85].

Домінування емоцій у пізнанні світу, сприйнятті оточуючих людей і спілкуванні з ними слугує підставою для виокремлення таких вікових цінностей як дитяча безпосередність, наївність, особлива довірливість. Це особливо яскраво проявляється під час сприйняття дітьми казок, оповідань, театралізованих вистав. П. Блонський зазначав: «Довірливість маленьких дітей загальновідома. Нею легко пояснюється, чому їм не потрібні докази: вони вірять і без них» [7].

О. Запорожець неодноразово зазначав, що дошкільнята «всерйоз» сприймають усе прочитане й побачене, щиро співчують героям казок, вони буквально зриваються з місць, бажаючи допомогти улюбленому персонажу».

Недостатній розвиток довільності всіх психічних процесів, самоконтролю, переважання емоційної регуляції діяльності над довільною пов'язане з такою віковою цінністю, як емоційність дітей і відкритість світу. Для дошкільнят характерна безпосередність підвладність почуттям. В. Зеньковський писав: «Влада настроїв, випадкових, нетерплячих, швидких, кладе відбиток безпосередності на всю дитячу активність – у цьому сенсі дитинство можна назвати золотою порою емоційної активності» [7]. Л. Виготський неодноразово підкреслював відкритість дитини світу, що виражається в її прагненні активно пізнавати дійсність, не боячись неуспіху і невдач [3].

На думку Піаже, діти зовсім не такі як дорослі, вони мислять по-іншому. Вони не розуміють ідей і понять, які для дорослих звичні й очевидні. Спільним для всіх теорій психологічного розвитку дитини є визначення дитини як істоти: – позбавленої дієздатності, притаманної дорослим, самостійності, раціональності та відповідальності; – психологічно та емоційно залежної; – залежної від життєвого досвіду, брак якого перешкоджає правильному розвитку дитини [9].

Вікові цінності дошкільнят (відкритість дитини світу, природно задана емоційність, емоції дитини; підвищена рухова активність, наївність і безпосередність, особлива довірливість), будучи узагальненими ознаками дитинства, знаходять відображення в дитячій субкультурі. Дитяча субкультура, за образним визначенням Я. Левчук, представляє своєрідну підсистему базової культури суспільства, є «культурою в культурі». Початок становлення особистості, як учасника певної культурної спільноти – це процес активного конструювання, в якому діти через власну діяльність вибудовують усе більш диференційовані і всеохоплюючі когнітивні структури. Це так званий процес спонтанних винаходів та відкриттів [4].

Це свідчить про те, що дошкільнє дитинство є найважливішим чинником збереження у своєму розвитку не тільки соціальних форм прояву життєдіяльності, а й самого соціуму, належить до реального постійно діючого

елемента загальної структури розвитку суспільства в цілому.

В. Нестеренко цілісний образ категорії дитинства виводить із трьох взаємопов'язаних складових: 1) дитинство – дитячий спосіб ставлення до світу, що характеризується яскравістю, безпосередністю, емоційністю, «гостротою переживань подієвості буття» [6, с. 66]; 2) дитинство – світ відкриттів, бо дитина за своєю природою дослідник, відкривач світу, для неї всі події відбуваються вперше. Звідси і глибокі враження, які залишаються на все життя людини; 3) дитинство – форма існування суто людського ставлення до світу (відкритість, відвертість, довіра, неупередженість) [6, с. 37].

Будучи складним організмом, дитинство виступає як узагальнений суб'єкт різнопланових і різнохарактерних стосунків (Д. Фельдшейн). Яскраві, численні приклади самобутності дитячого життя, поривів душі дитини, особливого, неповторного погляду на довкілля можна знайти в численних творах класиків зарубіжної та української літератури. У науковій літературі, у працях психологів (Т. Дуткевич, С. Максименко, О. Запорожця, Д. Ельконіна, Я. Левчук, Г. Костюка та ін.), педагогів (М. Монтессорі, Я. Корчак, С. Френе, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Поніманська та ін.) знайшли теоретичне обґрунтування такі феномени дитячої субкультури, в яких проявляються вікові цінності дітей: традиції, дитячий правовий кодекс, дитяча магія, особлива система цінностей, словотворчість, дитячий фольклор, самобутній спосіб освоєння соціальної дійсності та самоствердження в ній.

Характер прояву вікових цінностей багато в чому пов'язаний зі способом життя дітей (Л. Виготський, Т. Піроженко, Я. Неверович та ін.). Спираючись на психофізіологічні особливості дітей, зазначає Л. Виготський, можна визначити характер «соціальної ситуації розвитку», ті її форми та шляхи, слідуючи яким «дитина набуває нових властивостей особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності як з основного джерела розвитку» [4]. Дитина не просто пристосовується до наявної ситуації, а й займає стосовно неї певну внутрішню позицію. «Внутрішня позиція специфічна для кожного віку, вона зумовлює загальний характер переживань, систему ставлення до дійсності й у такий

спосіб створює єдність і цілісність вікового вигляду» [4]. Якщо розуміти під соціальною ситуацією розвитку процес освіти, то вікові цінності є базовими його основами, на яких розгортається взаємодія, діалог дорослого і дитини (дітей).

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, психофізіологічні особливості є тією ціннісною основою особистості дитини дошкільного віку, яка дає змогу говорити про те, що дошкільне дитинство відноситься не стільки до адаптивного типу життєдіяльності, скільки до вирішального періоду становлення фундаментальних, провідних утворень особистості, має сензитивність до формування базових основ особистості, досягнення оптимального рівня їхнього розвитку. У пізніші періоди, як відомо, втрачається ця сензитивність, а з нею і можливість розвитку дітей з опорою на уяву, емоційний досвід світопізнання, наївність і безпосередність дій тощо. Звідси, бачення і використання вікових особливостей дошкільнят в аспекті підготовки дітей до навчання в школі, до подальшого дорослого життя означає вельми звужене сприйняття сенсу і значущості дошкільного дитинства. У такому сприйнятті втрачається внутрішній ціннісний смисл дитинства і, відповідно, педагогічна значущість вікових цінностей дошкільнят.

Список використаних джерел

1. Бар-Ор О., Роуланд Т. Здоров'я дітей і рухова активність: від фізіологічних основ до практичного застосування. Київ: Олімп. л-ра, 2009. 527 с.
2. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посібник. Суми, 2005. 428 с.
3. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. Москва: Эксмо, 2005. С. 5-192.
4. Левчук Я. М. Когнітивний потенціал традиційної дитячої субкультури. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Київ: Ніка-Центр, 2010. Вип. 38. С. 188-195.
5. Левшунова К. В. Рухова активність як чинник психічного благополуччя дошкільників: автореферат дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 23 с. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/3_1441877073.pdf.
6. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини: навч. посібник для студ. вузів. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
7. Проблеми вікової та педагогічної психології: хрестоматія / упор. Т. О. Гетьман, Т. Д. Кричковська. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 785 с.
8. Сухомлинський В. А. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1972. 622 с.
9. Piaget J. *Psychology and Epistemology*. Harmondsworth, 1972. P. 32.

References

1. Bar-Or, O., and Rouland, T. 2009. *Zdorov'ia ditei i rukhova aktyvnist: vid fiziologichnykh osnov do praktychnoho zastosuvannia* [Children's health and motor activity: from physiological bases to practical application]. Kyiv: Olympos. 1-ra.
2. Vilchkovskyy, E. S., and Kurok, O. I. 2005. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia ditey doshkilnoho viku* [Theory and methodology of physical education of preschool children]. Sumy.
3. Vyhotskyi, L. S. 2005. *Psykhohohyia razvytyia rebenka* [Psychology of development of child]. Moscow: Eksmo.
4. Levchuk, Ya. M. 2010. Kohnityvnyi potentsial tradytsiinoi dytiachoi subkultury [Cognitive potential of traditional children's subculture]. *Scientific notes*, 38, pp. 188-195.
5. Levshunova, K. V. 2015. *Rukhova aktyvnist yak chynnyk psykhychnoho blahopoluchchia doshkilnykiv* [Motor activity as a factor of mental well-being of preschoolers]. Abstract of the dissertation Cand. psychological sciences. Kyiv. Available at: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/3_1441877073.pdf.
6. Nesterenko, V. H. 1995. *Vstup do filosofii: ontolohiia liudyny* [Introduction to philosophy: human ontology]. Kyiv: Appearance.
7. Hetman, T. O., and Krychkovska, T. D. comp., 2017. *Problemy vikovoї ta pedahohichnoi psykhohohii* [Problems of age and pedagogical psychology]. Nizhin: NDU them. M. Gogol.
8. Sukhomlynskyi, V. A. 1972. *Sertse viddaiu ditiam* [I give my heart to children]. Kyiv: Soviet School.
9. Piaget, J. 1972. *Psychology and Epistemology*. Harmondsworth.

УДК 378.147:376-057.4:005.21:17.024.4(4)(045)

СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Кас'яненко О. М.

STRATEGIES OF THE EUROPEAN EXPERIENCE IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION

Kasyanenko Oksana

У статті розглядається проблема підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Мета роботи полягає в аналізі галузі інклюзивної освіти, у виділенні проблемних моментів та специфіки у підготовці спеціалізованих фахівців на українському та європейському досвіді. Розкрито принципи універсального дизайну для інклюзивного навчання, які практикуються у країнах ЄС. Схарактеризовано специфіку застосування інклюзивно-педагогічного підходу у традиційному навчанні.

Ключові слова: європейського досвід, учні з особливими освітніми потребами, майбутні вчителі, спеціалізоване втручання, універсальний дизайн для інклюзивного навчання, інклюзивно-педагогічний підхід, інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

The article deals with the problem of training specialists in the field of special and inclusive education. Initial training is an important lever for preparing specialists in the field of special and

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>